

AZ OKTATÁS REJTETT AKTORAI: CIVIL SZERVEZETEK A HATÁRON TÚLI MAGYAR OKTATÁSBAN

Kopp Erika – Kiss Beáta

1. Bevezető

A határon túli magyar civil pedagógusszervezetek nemcsak a kisebbségi magyar oktatás és identitás megőrzésében, hanem számos egyéb területen is kulcsszerepet játszanak. Működésük rendszerszintű hatásait azonban eddig kevésbé vizsgálták. E szervezetek között meghatározó szerepet töltenek be az országos szervezetek. Jelenleg nyolc olyan magyar civil pedagógusszervezet működéséről tudunk, melyek a határon túli magyar pedagógusok átfogó, országos szakmai szervezetét jelentik. A vizsgált szervezetek a következők: Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE); Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF); Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ); Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE); Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ); Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ); Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE). A határon túli magyar civil pedagógusszervezetek közül az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége (AMESZKSZ) adatait nem elemezzük, mivel ernyőszervezet, saját tagsága nincs. E szervezetek mellett léteznek olyan határon túli tanári, szakmai egyesületek is, amelyek valamilyen konkrét tevékenységre specializálódnak. Pl. a KATEDRA Társaság Felvidéken (tehetséggondozás, minőségfejlesztés) vagy az AMAPED Ausztriában (anyanyelv ápolása), ezekkel azonban vizsgálatunk most nem foglalkozik.

A szervezetek munkájáról meglepő módon szinte alig találunk kutatási beszámolókat, bár tevékenységeik, működésük, valamint ezek szakmai és politikai kontextusának változása ezt több szempontból is indokolná. Egyrészt a 2011 óta megvalósuló nemzetpolitikában a határon túli oktatási támogatások kiemelkedő szerepet kapnak, melyek elosztásában és felhasználásában e szervezetek egy része fontos szereplőként jelenik meg. Másrészt a hálózatkutatás, mint vizsgálati terület jelentősége az utóbbi évtizedekben folyamatosan erősödik, amelyre kitűnő példát jelentenek e szervezetek. Harmadrészt a pedagógusok szakmai fejlődése szempontjából a magyar civil pedagógusszervezetek szerepe, mint kutatási fókusz és oktatáspolitikai cél jelentősége nő, ami szintén indokolná vizsgálatukat. E hiányra reagálva jelen tanulmány célja, hogy bemutassa e szervezetek tevékenységeit, különös tekintettel arra, hogyan támogatják e hálózatok a pedagógusok szakmai fejlődését, és hogyan járulnak hozzá a kisebbségi magyar közösségek fennmaradásához.

2. Történeti és társadalmi kontextusban: a határon túli magyar civil pedagógusszervezetek működésének feltételrendszere

A vizsgált szervezetek történeti-politikai-gazdasági-társadalmi környezetének sajátosságai

Az utóbbi években a civil szervezetek kutatásában (pl. Salamon et al., 2017, 2023) és az összehasonlító neveléstudományi kutatásokban (pl. Verger, 2021) egyaránt előtérbe került a társadalmi kontextus szerepe a civil szervezetek működésének megértésében. E vizsgálatok egyúttal azt is igazolják, hogy az összehasonlításhoz szükséges átfogó fogalomrendszer csak a helyi sajátosságokra, történelmi, gazdasági, társadalmi és politikai összefüggésekre reflektálva alakítható ki, kutatásunk is e szemlélethez illeszkedik.

A vizsgált országok – Szlovákia, Románia, Ukrajna, Szerbia, Szlovénia és Horvátország – oktatási rendszereinek történeti gyökerei közösek: a Monarchia idején kialakult kontinentális, centralizált oktatási modellt később a szovjet típusú oktatáspolitikai váltotta fel. Ennek hatása ma is érzékelhető: az állami irányítás domináns, a tanári autonómia korlátozott és az oktatás tartalmát központi tantervi szabályozás irányítja (Kopp és Kálmán, 2023; Kowalczyk-Walędziak és mtsai., 2023; Németh, 2005).

A régióban az elmúlt évek oktatáspolitikai reformjai azonos célokat követve, de eltérő ütemben zajlottak. Szlovákiában és Romániában a tanári professzionalizáció jeleként megjelentek a tanári értékelési rendszerek – például a portfólióalapú minősítés és vezetői visszajelzések. Ezzel szemben Szerbiában és Horvátországban ezek a megoldások még csak részben vannak jelen. Ukrajnában a helyzetet tovább súlyosbítja az orosz-ukrán háború: a tanulólétszám csökkenése, a pedagógusok

elvándorlása és az oktatási infrastruktúra romlása miatt az oktatás feltételei jelentősen gyengültek (Eurydice, 2023). A tanárhány régiószerte jellemző, különösen a természettudományos tárgyak esetében és a vidéki vagy szóróványtelepüléseken. Ez a hiány strukturális és demográfiai okokra, valamint a pálya csökkenő vonzerejére vezethető vissza, különösen azokban az országokban, ahol a tanári fizetések és a munkakörülmények nem versenyképesek.

Gazdasági szempontból az oktatás finanszírozása is jelentős eltérést mutat. Szlovénia és Horvátország GDP-arányosan többet fordít oktatásra, és a tanári fizetések megközelítik az országos átlagbért. Ezzel szemben Romániában a GDP 3,1%-át költik oktatásra, és a tanárok átlagbére az országos szint 61%-át sem éri el. Ukrajnában a helyzet még kedvezőtlenebb: a háborús körülmények, az infláció és a gazdasági instabilitás tovább csökkentik a pedagóguspálya presztízsét és anyagi vonzerejét (OECD, 2023).

A társadalmi tényezők közül kiemelendő a tanári hivatás megbecsültsége. A régió keleti felén – például Ukrajnában és Romániában – alacsonyabb társadalmi presztízs jellemzi a tanári pályát, különösen a fiatalok között. Ezzel szemben Szlovéniában és Horvátországban a pedagóguspálya stabilabb és kiszámíthatóbb életutatót kínál, amit a közbizalom szintje és az oktatási rendszer iránti elégedettség is alátámaszt (OECD, 2020).

A felsorolt tényezők – történeti örökségek, aktuális gazdasági mutatók és társadalmi attitűdök – nem csupán az oktatási rendszerek általános működését határozzák meg, hanem a határon túli magyar pedagógus civil szervezetek lehetőségeit is. Ezek a szervezetek gyakran olyan környezetben működnek, ahol az oktatás decentralizációja, az oktatáspolitikai bizonytalanság vagy az infrastruktúra hiányosságai különösen nehezé teszik a hosszú távú tervezést és a szakmai fejlesztések megvalósítását.

A kisebbségi magyar közösségek és a magyar iskoláztatás jellemzői

A szervezetek működésében közös pont a kisebbségi lét, azonban e területen is számos különbség azonosítható, mivel a kisebbségi magyar közösségek a trianoni békekötést követően kialakult helyi politikai és társadalmi helyzetben formálódtak. A kisebbségi lét történelmi narratívája gyakran veszteséggel és alkalmazkodási kényszerekkel teli, mégis az elmúlt évtizedekben a fiatalabb generációk számára a kisebbségi életforma általában természetes élethelyzetként jelenik meg (Papp Z., 2012). Ez a kettősség jelentős hatással van a magyar pedagógusközösségek és civil szervezetek működésére is.

A közösségek az elmúlt évszázad során jelentős átalakuláson mentek keresztül: a korábbi kényszerközösségek fokozatosan akarati közösségekké váltak (Bárdi, 2004). Szarka (1999) a kisebbségi közösségek között három típust különböztet meg: a nemzeti kisebbségek csoportját (azok, akik kiforrott nemzeti közösségtudattal rendelkeznek), az etnikai kisebbségeket (akik az eredeti vagy anyanemzeti közösségtől tartósan külön

fejlődtek, s ehhez elsősorban a származás és a beszélt nyelv alapján kötődnek), illetve a regionális kisebbségi csoportokat (amelyeknek tagjai identitásukat egy régióhoz való kötődésükkel fejezik ki). A Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar kisebbségek mindegyike hordozza e kategóriák jegyeit, azonban az egyes típusjegyek arányában jelentős eltérések figyelhetők meg. A romániai, szlovákiai és ukrainai magyar közösségek nagyobb arányban élnek magyar többségű településeken, tehát erős a nemzeti kisebbségi jelleg, míg a szlovéniai, szerbiai és horvátországi magyarok az etnikai és regionális kisebbségi csoportok jellemzőit is magukon hordozzák. E különbségeket továbbá a földrajzi helyzet, illetve a településszerkezet és a nyelvhasználat terén is tetten érhetjük: a négy kisebb magyar közösség döntően nem magyar többségű településeken él. A három nagyobb magyar közösség tagjai körében, noha többé-kevésbé kétnyelvűek élnek, mégis az anyanyelv a domináns, nem utolsósorban azért, mert több mint fele arányban magyar többségű településekről van szó. Az erdélyi és szlovákiai magyar közösségek esetében nagyobb eséllyel beszélhetünk kisebbségi (rész)társadalomról (Gyurgyik és Kiss, 2010; Papp Z., 2012).

A vizsgált civil szervezetek tagjai döntő részben pedagógusok, többségük magyar tannyelvű oktatási-nevelési intézményekben dolgozik. A szervezetek működésének fontos történeti kontextusa, hogy a határon túlra került magyar kisebbség a legtöbb esetben folyamatos küzdelmet vívott a magyar identitás, és ennek egyik meghatározó eszköze, a magyar tannyelvű oktatás megtartása érdekében (Papp Z., 2012; Pusztai és Márkus, 2017). Ez nem csupán az identitásmegőrzés eszköze, hanem a kisebbségi közösségek társadalmi integrációjának egyik legfontosabb intézményi kerete is.

A magyar tannyelvű oktatás jogi helyzete a vizsgált szervezetek oktatási rendszereinek többségében az utóbbi évtizedben lassan rendeződni kezdett, amelyhez hozzájárult az egyes országok Európai Unióhoz történő csatlakozása vagy csatlakozási törekvése. (Eurydice, 2019). Az uniós tagországokban a kisebbségek helyzetéről törvényerejű egyezmények rendelkeznek, ezeket azonban nem ratifikálta még az összes tagállam (Marác, 2015, 2016). Ezek csupán keretként szolgálnak, sok részletkérdés tagállami hatáskörben van. Azon államokban, amelyek nem tagjai az EU-nak, az országos szabályozást követi a kisebbségvédelem, illetve a kisebbségi oktatás. Ezek mellett egyéb európai uniós dokumentumok, jelentések és ajánlások is szolgálják az őshonos kisebbségek jogi helyzetének rendezését (Mészáros és Bolya 2018).

Azonban a kisebbségi oktatás mindegyik szervezet működési területén szoros összefüggésben áll a kisebbségpolitikával, annak pártpolitikai összefüggéseit leképezi (Kozma, 2006). Jelenleg, 2025-ben érzékelhető, hogy a közép-európai populista-nacionalista politikai erők erősödése számos szervezet rendszerkörnyezetében felerősíti a nemzetiségekkel kapcsolatos konfliktusokat, amelyek kapcsán akár a már elért, a kisebbségi nyelvhasználatra és egyéb oktatási jogokra vonatkozó konszenzus is megkérdőjeleződhet.

A magyar tananyelvű oktatás helyzete az egyes rendszerekben ezen túl is markáns különbségeket mutat, melynek fontos mutatója a magyar tananyelvű oktatásban résztvevő általános iskolai tanulók létszámának alakulása (Gyurgyík és Kiss, 2010; Papp Z., 2012). Tátrai és munkatársai 2019-es vizsgálatukban nemcsak az egyes országok, hanem településtípus és a magyarság koncentráltasága terén is azonosították a fő változásokat: míg Kárpátalján növekedett a magyar tanulólétszám, Erdélyben és Dél-Szlovákiában enyhén, a vajdasági területeken viszont radikálisan csökkent. A teljes folyamat minden vizsgált országban együtt járt a városi tanulólétszám növekedésével és a falun élő tanulók számának csökkenésével. Néhány rendszerben viszont a magyar nyelvű tanulók létszámának koncentrált növekedése is megfigyelhető volt, ez Dél-Szlovákiában a magyar anyanyelvű roma tanulók arányának, Kárpátalján pedig a nem magyar anyanyelvűek növekvő magyar oktatásban történő részvételének tudható be. (Tátrai et al., 2022) E jelenségek szükségszerűen befolyásolják az egyes szervezetek pozícióját, lehetőségeit és funkcióit az adott oktatási rendszeren belül.

A szervezetek működésének finansziális háttere és jogi környezete

A vizsgált szervezetek mindegyike civil szervezet, bevételeiket tagdíj, illetve pályázati támogatások biztosítják. Bár a pályázati lehetőségek zöme magyarországi, de kapnak támogatást anyaországuktól is, ennek nagyságrendjéről sajnos nem áll rendelkezésre adat. A szervezetek honlapján éves pénzügyi beszámolót nem találtunk. A rendezvényeket és továbbképzéseket pályázatokból, valamint alkalmi támogatásokból finanszírozzák.

A Magyarországról érkező támogatásokra vonatkozóan némileg több információ áll rendelkezésre, a szervezetek működése szempontjából fontosabb adatokat foglaljuk össze a következőkben. Magyarország kormánya lényegében 2014-től kezdve egyre növekvő támogatásokat biztosít a határon túli szervezeteknek, ezen belül a támogatások jelentős része eltérő forrásokból fokozatosan átkerült a Bethlen Gábor Alaphoz (Bányai 2020a, Bányai 2020b), (Mandel és Morvai, 2022). Az alap határon túli civil szervezetek működtetéséhez is biztosít támogatást, melyre a vizsgált szervezetek is pályázhatnak, például a Nemzeti Együttműködési Alap (NEA) által biztosított kiírásokban. A pályázatok közül a Bethlen Gábor Alap „Szülőföldön magyarul” programjában a vizsgált szervezetek közül három (SZMPSZ, RMPSZ, HMPF) a Rákóczi Szövetséggel kötött szerződés részeként lebonyolító partnerként vesz részt (Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2024). 2023-ban a programban több mint 22 milliárd forintot különítettek el az oktatásnevelési támogatásokra és taneszközökre. Az iskolakezdési támogatás is emelkedett: 2022-ben még körülbelül 22 000 Ft volt diákonként, ez az összeg 2024-re 100 000 Ft-ra nőtt, ekkor 227 159 kérelmet fogadtak el (maszol.ro, 2024). A Bethlen Gábor Alap 2023-as összes jóváhagyott támogatása meghaladta a 81 milliárd forintot, amely

a támogatási politikák volumenének megugrását jelzi (Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., 2024). Fontos azonban figyelembe vennünk, hogy ezek az összegek nem feltétlenül fedik le mindazokat a tevékenységeket, amelyeket a pedagógus civil szervezetek folytatnak (pl. továbbképzések, szervezeti működés, szakmai programok). Bár ezek az adatok fontos indikátorai a támogatások növekedésének, e tanulmány nem fókuszál a finansziális háttér részletes elemzésére; ezen dimenziók inkább háttérinformációként szolgálnak, amelyek jelentősen befolyásolják a pedagógusszervezetek működését.

A vizsgált országokban a civil szervezetek működését általánosan az önkéntesség, a nonprofit jelleg, az átláthatóság és a közhasznúság elvei határozzák meg, de a konkrét szabályozás eltérő hangsúlyokat mutat. E téren az európai egyezmények keretszabályozásként működnek, az egyes államok gyakorlatában jelentős különbségek figyelhetők meg (Civil Society in Central and Eastern Europe, 2019). Szerbiában és Horvátországban az egyesületek és alapítványok működését külön törvények rendezik, amelyek kiemelik a közérdekű tevékenységek támogatását és a szigorú gazdálkodási szabályokat. Szlovéniában közhasznú státuszt csak bizonyítottan közérdekű és legalább két éve működő szervezetek kaphatnak, a tagi részvétel és az önkormányzatiság hangsúlyával. Romániában szintén a közhasznúság és az átlátható működés a feltétel, amelyhez részletes pénzügyi beszámolók és három év folyamatos működés szükséges. Szlovákiában a legújabb szabályozás 2025-től átláthatósági jelentést és a külföldi támogatások bejelentését írja elő, megszegése esetén bírságokkal és személyes felelősséggel (Euractiv, 2025, Verejná správa SR, 2025). Ukrajnában az alapelvek között szerepel az önkéntesség, az önkormányzatiság és az átláthatóság, kötelező a pénzügyi beszámolás és a külföldi források nyilvántartása, különösen állami támogatások esetén (Civil Society in Central and Eastern Europe, 2019).

Bár minden országban világosan meghatározottak az átláthatóság és beszámolás követelményei, a vizsgált pedagógusszervezetek gyakorlatában ezek nem minden esetben nyilvánosak: a honlapokon például rendszeres pénzügyi jelentéseket nem találtunk, ami a civil legitimitás és a közösségi bizalom szempontjából kihívást jelenthet.

Civil szervezetek, szakmai hálózatok és a tanárok tanulása

A vizsgált szervezetek mindegyike megfelel a civil szektor (CNP) kritériumainak (Unesco, 2017): formálisan vagy informálisan szervezettek, elkülönülnek az államtól, nem profitorientáltak, önálló belső irányítással működnek, részvételük önkéntes. A civil szektoron belül az oktatáshoz kötődő szervezetek gyakran az állami ellátás hiányait pótolják (Salamon et al., 2023; Unesco, 2017), különösen olyan területeken, amelyeket az állam nem vagy nem megfelelően fed le – ez a jelenség a vizsgált szervezetek esetében is jól megfigyelhető.

E szervezetek szakmai hálózatokként is működnek: olyan közösségi struktúrák, ahol intézmények és pedagógusok szoros együttműködésben osztanak meg tudást, jó gyakorlatokat és fejlesztési tapasztalatokat (Kopp, 2020). A szakmai hálózatok lehetnek formálisak vagy informálisak, állami keretek között vagy civil alapon szerveződők, de a határon túli magyar civil pedagógusszervezetek legfőbb sajátossága éppen a civil működésből fakadó rugalmasság és közösségi beágyazottság. Ez teszi lehetővé, hogy a pedagógusok tanulásához olyan tereket hozzanak létre, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a helyi igényekhez, és sok esetben kiegészítik vagy pótolják az állami továbbképzési kínálatot.

A kutatások szerint a tanári szakmai fejlődés hagyományosan egyéni, formális keretekhez kötődött, de napjainkban egyre nagyobb szerepet kap a hálózati, közösségi és informális tanulás (Darling-Hammond, 2017; Kopp, 2020). A civil szervezetek által működtetett hálózatok ebben kulcsfontosságúak: nemcsak tanulási alkalmakat nyújtanak, hanem a pedagógusok közötti kapcsolati tőkét is erősítik, ami a szakmai közösségek hosszú távú fenntarthatóságának egyik legfőbb forrása. A kapcsolódás intenzitása, az együttműködés szintjei értelmezéséhez kutatásunkban Chapman és Fullan (2007) tipológiáját használjuk, mely az együttműködés négy szintjét különbözteti el: asszociáció (alkalmi, formális kapcsolatok), kooperáció (rövid távú, problémamegoldó együttműködések), kollaboráció (fenntartható, közös célokra épülő tevékenységek) és kollegialitás (hosszú távú, stratégiai partnerségek).

A szakmai hálózatok sikerességét több tényező befolyásolja. A vezetői stratégia és vízió, a szervezeti kultúra és az átlátható működés mind hozzájárulnak a tagok bevonódásához és az együttműködési hajlandósághoz. A bizalomra épülő kapcsolatok és kulcsemberek szakmai tőkéje különösen a civil hálózatokban fontos, mivel ezek biztosítják a forrásokhoz és információkhoz való hozzáférést (Chapman és Fullan, 2007; Moolenaar et al., 2012; Coppe, 2023). Az innovációra való nyitottság és az új technológiák alkalmazása pedig lehetőséget ad arra, hogy e szervezetek országos vagy nemzetközi szinten is láthatóvá váljanak (Azorín és Hernández, 2024).

A hálózatok célja az oktatás minőségének javítása, a pedagógusok munkájának támogatása és ezáltal közvetve a tanulói eredmények növelése (Moolenaar et al., 2014). Emellett a civil szervezeti működés olyan funkciók ellátását is lehetővé teszi, amelyeket az állami rendszerek nem tudnak biztosítani: szolgáltatások bővítése, közös erőforrás-használat, pályázati részvétel, érdekvédelem vagy akár az iskola-bezárások elleni közösségi fellépés (Muijs et al., 2010; Muijs, 2014).

A szakirodalom fentebbi eredményeire támaszkodva vizsgálatunk a következő kutatási kérdésekre keresi a választ:

1. Hogyan értelmezzük a vizsgált civil szervezetek saját küldetésüket az eltérő kontextusokban?
2. Milyen típusú tevékenységeket végeznek a szervezetek, és ezek miként járulnak hozzá a célok megvalósításához?

3. Milyen együttműködési szintek (asszociáció, kooperáció, kollaboráció, kollegialitás) figyelhetők meg a szervezetek működésében, és ezek milyen összefüggést mutatnak a környezeti tényezőkkel?

3. A kutatás folyamata, a vizsgált minta, eszközök, módszerek

A kutatási kérdések megválaszolásához a 2023 márciusától 2024 decemberéig zajló adatgyűjtés során kevert módszertant alkalmaztunk: kérdőívvel vizsgáltuk a tagok véleményét, interjúkkal gyűjtöttünk adatokat a vezetőktől, tematikus elemzést végeztünk a szervezeti dokumentumokon. A szervezetenként gyűjtött adatok összegzése a mellékletben található.

A vizsgálatban résztvevő szervezetek többsége országos hatáskörű (2. melléklet), kivéve Szerbiát, ahol két különböző regionális civil pedagógusszervezet működik: 1995-ben a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületéből kivált az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete. A legtöbb egyesület helyi, kisebb alap-, illetve területi/regionális szervezetek szövetségeként működik. Az egyes szervezetek taglétszáma jelentős eltérést mutat, összefüggésben az adott iskolarendszerben működő magyar iskolák számával és a pedagógusok létszámával.

Az adatgyűjtés során minden szervezet esetében vizsgáltuk a honlapot, illetve – amennyiben hozzá tudtunk férni – az alapító okiratot és/vagy SzMSz-t is. Ezzel párhuzamosan zajlott a félig strukturált interjúk felvétele, amelyet rögzítettünk majd átiratot készítettünk belőle, valamint a szervezetek tagjai körében végzett online kérdőíves adatgyűjtés is. A kérdőívben a tagokat a szervezet céljairól, feladatairól kérdeztük, Likert-skálán értékelve a célok fontosságát. A kategóriákat Muijs és munkatársai (2010) által a pedagógusok hálózati tanulása kapcsán definiált funkciók és célok alapján fogalmaztuk meg, a konkrét kategóriákat az eredményeknél mutatjuk be.

A szervezeti dokumentumokon elméletvezérelt tematikus kódolást végeztünk, illetve azonos témák mentén elemeztük a szervezetek vezetőivel készített interjúkat is. A kódolás MaxQDA szövegelemző program segítségével készült. Az online kérdőíves vizsgálatra összesen 2 388 kitöltés érkezett, ebből az adatok tisztítása során 14,9%-ot távolítottunk el, végül 2 031 kitöltés került be az elemzésbe. A vizsgálati mintát szervezetenként az 1. mellékletben mutatjuk be.

4. Eredmények

A vizsgált civil szervezetek céljai és működési logikái

A szervezetek céljainak bemutatásához összegezzük az eltérő adatforrásokból kapott eredményeket. Az elemzés középpontjában a közös prioritások, a célok közötti eltérések és azok kontextuális magyarázata áll.

Közös célok és eltérő hangsúlyok

A dokumentumokat és interjúkat vizsgálva (3. melléklet) megállapítható, hogy minden szervezet küldetésében kiemelt szerepet kap a magyar nyelvű oktatás támogatása és a pedagógusok szakmai fejlődésének előmozdítása. E feladatok jellemzően továbbképzések, szakmai fórumok, akkreditált programok és közösségépítő rendezvények formájában valósulnak meg. A célok konkrét tartalma és súlya azonban országonként változik, amit részben a politikai, gazdasági, neveléstörténeti és társadalmi környezet különbségei magyaráznak.

A nagyobb, tömbben élő magyar közösségekkel rendelkező régiókban (például SZMPSZ, RMPSZ) hangsúlyosan jelenik meg az identitásőrzés, a nemzeti kultúra ápolása és az anyanyelv használatának védelme. Szórványhelyzetben (például Szlovénia – MPE, Horvátország – HMPF) a szervezetek prioritásai inkább a fennmaradást szolgálják, például szórványprogramokkal, helyi együttműködések erősítésével.

„Avagy mi azt is szeretjük és szeretnénk hinni és tudni, hogy esetleg visszafordítanánk a diáklétszám csökkenését. Hogy azonban megfékezzük a folyamatot azzal, hogy olyan nemzettársakat tudnánk talán visszacsalni, akik már talán nem is beszélik a nyelvet, vagy nem olyan jól beszélik a nyelvet...” (HMPF I)

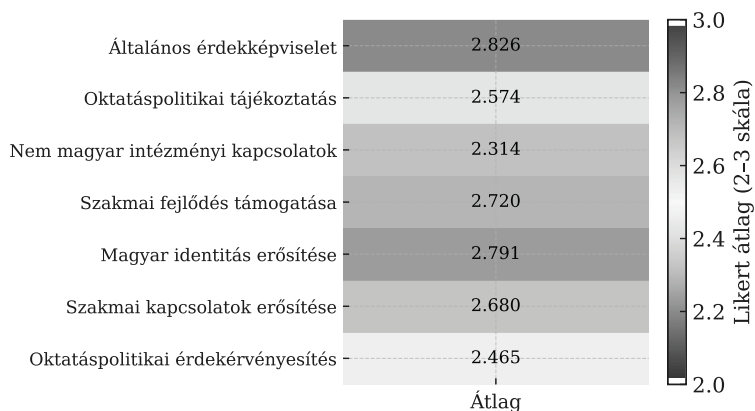
Egyes civil szervezeteknél a célok között kiemelt szerepet kap az intézményi háttér erősítése és az oktatáspolitikai befolyás növelése. A KMPSZ például jogi és oktatáspolitikai fellépést is vállal, különösen a magyar oktatás jogi védelmében.

„Sose volt úgy, hogy ne lett volna semmi gondja a kárpátaljai magyar oktatásnak. És ezért kellett, hogy létrejöjjön egy olyan szervezet, aki tud bennünket képviselni erővel.” (KMPSZ I)

Az elemzés kimutatta, hogy egyes célkitűzések – például a szórvány támogatása – nem minden esetben jelennek meg a hivatalos dokumentumokban, ugyanakkor a mindennapi gyakorlatban kiemelt szerepet kapnak. Ez arra utal, hogy a szervezetek a formális célokon túl rugalmasan, a helyi igényekhez igazodva alakítják tevékenységüket.

Tagsági percepciók

A kérdőíves vizsgálat eredményei nagyrészt megerősítik a dokumentumelemzés és az interjúk során azonosított szervezeti célokat. A válaszok átlaga azt mutatja, hogy a pedagógusok minden vizsgált országban legfontosabbnak a magyar identitás erősítését, a szakmai fejlődés támogatását, valamint a pedagógusok közötti szakmai kapcsolatok erősítését tartják. Az átlagértékek 2,7–2,8 körül mozognak a hárompontos skálán, ami kiemelten magas percepció értéknek számít, és jelzi, hogy e célok minden közösségben kulcsfontosságúak.

1. ábra. A szervezetek céljai az összes válasz alapján

A kapott eredményeket szervezetenként csoportosítva Levene-próbát végeztünk, mely alapján a csoportok varianciája nem bizonyult homogénnek, ezért a Welch-ANOVA alkalmazása mellett döntöttünk, mivel ez az eljárás nem érzékeny a varianciák különbségére. A Levene-próba egy statisztikai eljárás, amely azt vizsgálja, hogy az egyes csoportok szórása (varianciája) megegyezik-e. Mivel elemzésünk több pedagógusszervezet válaszait hasonlította össze, fontos volt ellenőrizni, hogy az eltérések mértéke hasonló-e a csoportok között. Ha nem, akkor a hagyományos ANOVA nem megbízható. Ezért alkalmaztuk a Welch-ANOVA-t, amely olyan statisztikai módszer, amely lehetővé teszi a csoportok átlagainak összehasonlítását még akkor is, ha a varianciák eltérnek. Ez különösen fontos a mi esetünkben, mivel a szervezetek taglétszáma és háttere is eltérő.

A statisztikai vizsgálatok alapján az identitás, a szakmai fejlődés és a szakmai kapcsolatok dimenziókban nem mutatható ki szignifikáns eltérés a szervezetek között, tehát függetlenül attól, hogy tömbmagyarságban vagy szórványhelyzetben működnek, a pedagógusok hasonló mértékben tartják fontosnak e célokat. Ezzel szemben más dimenziókban – különösen az oktatáspolitikai tájékoztatás, az érdekérvényesítés és a nem magyar intézményekkel való kapcsolatépítés esetében – szignifikáns különbségek mutatkoznak.

Mivel a Welch-ANOVA csak azt jelzi, hogy van eltérés valahol, de nem azonosítja pontosan, mely csoportok között, ezért post hoc elemzést is végeztünk. A Tukey-féle post hoc teszt segítségével meg tudtuk határozni, hogy pontosan mely szervezetek között figyelhetők meg szignifikáns eltérések. Ez az eljárás különösen alkalmas több csoport összehasonlítására, mivel csökkenti annak kockázatát, hogy véletlenszerű különbségeket statisztikailag is jelentősnek értékeljünk.

A post hoc Tukey-tesztek eredményei szerint az oktatáspolitikai tájékoztatás szerepének megítélése alapján két nagyobb alcsoport különíthető el. Az így elkülönített alcsoportok egyikébe (VMPE, KMPSZ, HMPF, SZMPSZ, RMPSZ) azok a szervezetek tartoznak, ahol a tagság közepesen fontosnak tartja e funkciót. A másik alcsoport

(MPE, ÉMPE) ezzel szemben magasabb értékeket mutat, jelezve, hogy a szlovéniai és az észak-bácskai pedagógusok körében nagyobb igény van az oktatáspolitikai információk közvetítésére. Ez részben magyarázható a helyi kisebbségi közösségek méretével és politikai mozgásterével: a kisebb szervezetek tagjai inkább rászorulnak arra, hogy a szervezet hídként működjön a pedagógusok és az oktatáspolitikai döntéshozatal között.

Az érdekérvényesítés fontosságát tekintve a legnagyobb eltérés a HMPF és a MPE között figyelhető meg. A HMPF tagsága kifejezetten fontosnak tartja, hogy szervezete aktívan képviselje a magyar pedagógusok érdekeit az országos szintű oktatáspolitikai döntésekben, míg a MPE tagjai jóval kisebb jelentőséget tulajdonítanak ennek. A homogén alcsoportok alapján a horvátországi, kárpátaljai, szlovákiai, vajdasági és romániai pedagógusok fontos feladatnak érzik az érdekérvényesítést, viszont a szlovéniai és muravidéki pedagógusok ezt kevésbé kiemelt funkcióként értékelik. Ez a különbség jól mutatja, hogy az érdekérvényesítés percepciója nem kizárólag a közösség méretével vagy intézményes hátterével függ össze, hanem a helyi társadalmi-politikai viszonyokkal és a szervezet saját stratégiájával is.

A nem magyar intézményekkel való kapcsolatépítés megítélése három alcsoportba rendeződött. A HMPF és a vajdasági VMPE tagjai jóval magasabb értékeket adtak, kiemelt jelentőségűnek tartják a nem magyar iskolákkal és pedagógusokkal való együttműködést. Ezzel szemben a KMPSZ és a MPE tagjai kevésbé érzik ezt fontosnak, amit a politikai környezet és a kisebbségi helyzet is befolyásolhat. A köztes helyen elhelyezkedő RMPSZ, ÉMPE és SZMPSZ mutatja, hogy bizonyos szervezeteknél a külső kapcsolatépítés mérsékelten jelenik meg, de nem tekinthető elsődleges feladatnak. Bár a statisztikai szignifikancia nem minden esetben erős, az alcsoportok közti eltérések tendenciaként világosan kirajzolódnak.

Össességében a kérdőíves vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a civil szervezetek tagjai három célt tekintenek egyöntetűen központiak: az identitás megőrzését, a pedagógusok szakmai fejlődésének támogatását és a belső szakmai kapcsolatok erősítését. Ezen túl azonban az oktatáspolitikai tájékoztatás, az érdekérvényesítés és a külső kapcsolatok megítélése erősen kontextusfüggő (Salamon et al., 2017), amelyet befolyásol a közösség mérete (tömb vagy szórvány), a kisebbségi jogok helyi intézményesültsége, valamint a szervezetek belső erőforrásai és stratégiái.

A szervezetek tevékenységei

A szervezetek tevékenységeit az interjúk és dokumentumok kódolását követően négy fő szintet meghatározva elemeztük (4. melléklet), a diákokra, pedagógusokra, szervezetekre és szakpolitikára irányuló tevékenységeket hasonlítottuk össze.

Diákokra irányuló tevékenységek

A szervezetek diákokkal kapcsolatos tevékenységeinek közös célja a magyar nyelvű oktatás választásának ösztönzése, valamint a tehetséggondozás és identitásfejlesztés biztosítása.

„...a tehetségfejlesztés, a Tudok, a Génusz, ezt nagyon szeretik a pedagógusaink, a diákjaink is, ugyanígy, akik ezekről, a Tudokról és a Génuszról tovább jutnak, azok már magyarországosak, és Magyarországon is nagyon szépen megállják a helyüket...” (VMPE I)

A legtöbb szervezet esetében közös elem a versenyek szervezése, amely a tanulmányi teljesítmény mellett a magyar nyelvi és kulturális értékek ápolását is szolgálja. Az anyanyelvi beiskolázás támogatása szintén szinte minden régióban megjelenik, de különböző mélységben. Romániában a legkomplexebb ez a tevékenység: a „Szülőföldön magyarul” program lebonyolítása mellett kollégiumi ellátást, tanszertámogatást és tehetséggondozó iskolát is működtetnek. Észak-Bácskában, Horvátországban és Muravidéken inkább célzott anyagi és eszköztámogatás történik. A Muravidéken emellett a szórványoktatás és SNI gyermekek támogatása is hangsúlyos, ami jelzi a sajátos helyi szükségletekre való reagálást.

Pedagógusokra irányuló tevékenységek

A pedagógusok támogatása minden régióban meghatározó cél, azonban az eszközrendszer, a struktúra és a fókuszok térségenként eltérnek. A továbbképzések mindenhol jelen vannak, de eltérő mértékben akkreditáltak és szervezettek. E téma kapcsán érzékelhető, hogy néhány szervezet számára az állami adminisztráció, a programok akkreditációjának biztosítása is nehéz feladatot jelent.

Erdélyben a Bolyai Nyári Akadémia, Felvidéken a Komárom–Rimaszombat tengelyű Nyári Egyetem biztosít magas szintű szakmai fórumokat, illetve számos területen megjelennek az állami képzések hiányainak pótlását célzó tevékenységek:

„...a nagy akadémiánk, ami évente 500-600 embert mozgat meg, tehát egy olyan 450-600 közötti jelentkezőnk van a Bolyai Nyári Akadémiánkon, (...), tantárgyközi megközelítésben próbáljuk ezeket úgy tematizálni, hogy az emberek közötti közös kapcsolódási pontokat találjuk meg.” (RMPSZ I2)
„Előadásokat, szakmai napokat szervezünk a gyógypedagógia, pszichológia, logopédia témaköréből, hogy részben pótolni tudjuk a hiányzó magyar nyelvű szakembereket.” (SZMPSZ I1)

Viszont a kisebb szervezeteknél e területen erős a magyarországi képzések szerepe.

„(...)próbálunk biológia, földrajz, történelem szakos tanároknak is anyanyelvi képzést biztosítani az anyaországban. (...) Azért fontosak ezek a dolgok, hogy mindenképpen olyan nyelvterületen valósuljanak meg, ahol

magyarul beszélnek az előadók. Mert Szlovéniában rajtunk kívül ugye nem tudunk nyújtani magyar nyelvi képzéseket.” (MPE I)

A Vajdaságban és Észak-Bácskában a „Nyári Akadémia” típusú képzések nemcsak tudásátadásra, hanem közösségépítésre és identitásformálásra is szolgálnak.

A fiatal pedagógusok beilleszkedésének támogatása, a mentorrendszer kiépítése az RMPSZ esetében jelenik meg expliciten, ami mutatja, hogy ez a szervezet tudatosan kezeli az utánpótlás és szakmai szocializáció kérdését. Emellett az RMPSZ esetében megfigyelhető a pedagógusközösségek tudatos építése, például tagnyilvántartást, regionális szakmai eseményeket és szakmai adatbázisokat működtet.

„Mi igyekszünk az elmúlt hét-nyolc évben tudatosan szervezni, ne csak véletlenszerű legyen a magyar pedagógus beiratkozása az RMPSZ-be, (...) legyen ez egy tudatos közösségszervezésben. Ezzel hoztuk létre a digitális nyilvántartónkat, ami (...) 5000 fölé emelte, képzelje el, hogy a regisztrált 3000-hez képest ezelőtt 6-7 évvel, most megdupláztuk a regisztrált tag-ságunkat ...” (RMPSZ I1)

A jogi segítségnyújtás is megjelenik több térségben (Kárpátalja, Felvidék, Vajdaság), ami jelzi a kisebbségi nyelvű oktatás jogi kiszolgáltatottságát.

Szervezeti működés: együttműködések és háttérintézmények

A szervezeti kapacitás és szakmai infrastruktúra erősen differenciált. Az SZMPSZ például saját pedagógiai intézetet és módszertani központot tart fenn, emellett civil, állami és nem állami partnerekkel is szoros együttműködést ápol. Az RMPSZ hasonlóan erős infrastruktúrával rendelkezik: módszertani központokat, ifjúsági szervezeteket, valamint anyaországi intézményeket integrál működésébe. Emellett tudatos pályázati stratégiát dolgozott ki a pénzügyi források megteremtésére.

A többi régió inkább a Kárpát-medencei együttműködésre épít. Kárpátalja, Észak-Bácska és Vajdaság is részt vesz Erasmus+ programokban, ami a nemzetközi horizont erősítését szolgálja. A kisebb, szórványosabb közösségek (Horvátország, Muravidék) számára a hálózati kapcsolatok kulcsfontosságúak a szakmai túlélés és fejlődés szempontjából.

Szakpolitikai tevékenységek

A szakpolitikai aktivitás intenzitása és mélysége jelentősen eltér. A szlovákiai SZMPSZ részt vesz oktatási stratégiák kidolgozásában, oktatáskutatást folytat (Comenius PI), azonban hiányossággént érzékeli, hogy a szervezet politikai kapcsolatai nem elég erősek. Bár van kommunikáció pártok képviselőivel, ezt szorosabbra kellene fűzni. A minisztériumi szintű érdekérvényesítésben ugyanis a szövetség önmagában kevésbé hatékony, és inkább a politikai aktorok tudnak valódi befolyást

gyakorolni. A pedagógusszövetség szerepe így jelenleg inkább konzultatív, mint döntésformáló.

„...az rendben, hogy a minisztérium meghív minket, véleményezzünk dolgokat, és így tovább, de valójában átütő erőnk nincsen minisztérium szinten.”

(SZMPSZ I2)

Romániában az RMPSZ részt vesz a romániai oktatási rendszer reformjának előkészítésében, a törvényelőkészítő munkákban, részben az RMDSZ-szel való partneri együttműködésben. Ez a közvetlen politikai hatásgyakorlás ritka kivétel a régiók között. A KMPSZ elsősorban érdekvédelmi oldalról aktív: a nyelvtörvény elleni fellépések, valamint a magyar nyelvű oktatás védelme és az eszközellátás biztosítása jelzi a reagáló és védekező stratégia dominanciáját. A többi szervezet viszont szakpolitikai szinten inkább közvetett formákban van jelen: például tanügyi tanácsosok biztosításával, publikációs tér megteremtésével vagy véleményező szerepvállalással, együttműködéssel.

„(...) folyamatosan meg kell újítani a pedagógusoknak a szakmai ismeretét (...) Mindezt az Egyesület igyekszik úgy megvalósítani, hogy kísérje a Szerbiai Oktatási Minisztérium által működtetett oktatási rendszert.”

(ÉMPE I)

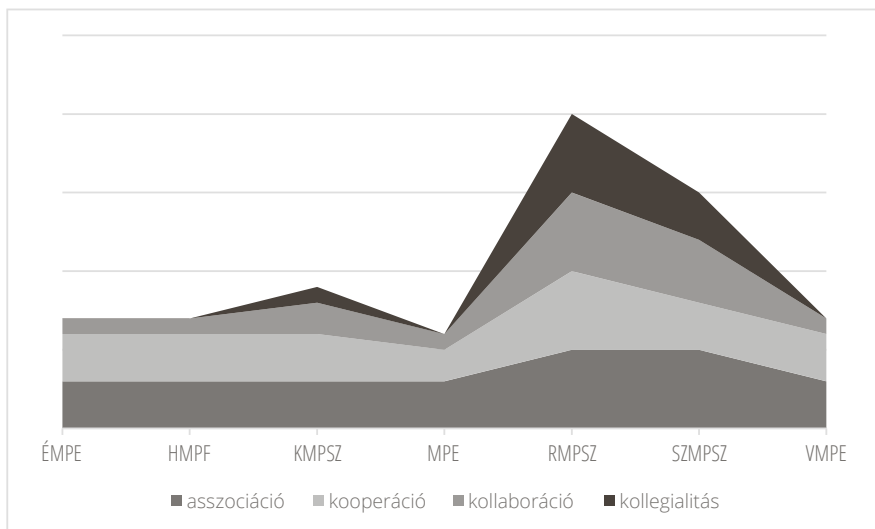
Együttműködés és hálózati működés

A határon túli magyar civil pedagógusszervezetek nemcsak céljaik és tevékenységeik, hanem együttműködési gyakorlataik alapján is különböznek egymástól. Elemzésünkhöz a Chapman–Fullan-féle modellt alkalmaztuk, amely az együttműködés négy szintjét különbözteti meg: asszociáció, kooperáció, kollaboráció és kollegialitás. A skála a laza, alkalmi kapcsolatoktól a hosszú távú, intézményesült és stratégiai együttműködésekig terjed. Vizsgálatunk során azt is figyelembe vettük, hogy a szervezetek milyen szinten (tanulói, pedagógusi, intézményi vagy rendszerszintű) fejtenek ki tevékenységeket. A dokumentumok és interjúk alapján készítettünk egy szemléltető ábrát, mely az egyes szervezetek működését helyezi el a skálán (2. ábra).

Az elemzés egyik fő tanulsága, hogy az asszociáció és a kooperáció minden szervezet esetében meghatározó, függetlenül a mérettől vagy a kontextustól. Ez különösen a diákok szintjén érvényesül: a tanulmányi versenyek, kulturális rendezvények és szórványprogramok mindenhol közösségformáló és identitáserősítő funkciót töltenek be. A kisebb szervezeteknél ezek a funkciók dominálnak, a nagyobbaknál azonban kiegészülnek magasabb szintű, stratégiai együttműködésekkel.

A romániai RMPSZ áll legközelebb a kollegialitás szintjéhez: módszertani központok, reformtámogatás és államigazgatási partnerségek révén hosszú távú, stratégiai együttműködések épít, miközben alacsonyabb szinteken is aktív (pl. folyóiratok, versenyek). A kárpátaljai KMPSZ szintén a kollaboráció és a kollegialitás határán helyezkedik el: háborús környezetben is erős az érdekképviselésben és

a pedagógus-továbbképzésben, a diákprogramok pedig a kooperációt erősítik. A szlovákiai SZMPSZ inkább a kooperáció és kollaboráció szintjén működik, programjai rendszeresek és gyakorlatorientáltak, míg a kollegialitás ritkábban jelenik meg, és az érdekképviselő főként konzultatív jellegű.

2. ábra. A vizsgált szervezetek elhelyezkedése az együttműködési skálán

A szerbiai VMPE a kooperáció és kollaboráció közé sorolható: beiskolázási és szórványprogramjai mellett a Nyári Akadémia már magasabb szintű együttműködés irányába mutat. A horvátországi HMPF a kollaboráció és kollegialitás határán áll, tehetséggondozás és intézményi kapcsolatok révén több szintet is lefed, de érdekképviselő inkább alkalmazkodó jellegű. A szlovéniai MPE főként kooperációs és kollaborációs szinten aktív: anyanyelvpolás és pedagógiai rendezvények révén erős közösségépítő szerepet tölt be, de stratégiai partnersége kevésbé jellemző. A szerbiai ÉMPE a kollaboráció szintjén helyezhető el: szórványprogramjai és innovatív gyakorlatainak terjesztése több szintet is elér, de a kollegialitás itt sem meghatározó.

Összességében minden szervezetnél erősen jelen van az asszociáció és a kooperáció, főként a diákprogramok révén. A kollaboráció és különösen a kollegialitás szintje viszont inkább a nagyobb erőforrásokkal és politikai beágyazottsággal rendelkező szervezetekre jellemző.

5. Következtetések– civil szervezetek, mint szakmai szereplők

A kutatás egyértelművé teszi, hogy a határon túli magyar civil pedagógus-szervezetek jellegükből fakadóan sajátos és pótolhatatlan szerepet töltenek be a kisebbségi oktatásrendszerében. Nem egyszerűen szakmai közösségek, hanem

olyan társadalmi aktorok, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a helyi közösségekhez, és civil alapon szerveződve képesek az állami rendszereket kiegészíteni vagy azok hiányosságait pótolni (Moolenaar et al., 2012; Muijs et al., 2010, 2014).

A vizsgálat kimutatta, hogy a szervezetek három alapvető funkciót töltenek be: (1) a magyar nyelvű oktatás és identitás megőrzése; (2) a formális képzési kínálatot kiegészítve, rugalmas, anyanyelvi programok révén a pedagógusok szakmai támogatása; (3) érdekképviselés és szakmapolitikai részvétel, a kisebbségi oktatás ügyének láthatóvá tétele a döntéshozatalban. E civil pedagógusszervezetek tevékenysége így messze túlmutat a kulturális hagyományőrzésen: egyszerre működnek tanulási térként, érdekvédelmi platformként és közösségi integrációs színtérként.

A szervezetek aktivitását jelentősen befolyásolja, hogy az adott közösség tömbben vagy szórványban él. A szórványhelyzetben működő szervezetek (például a MPE) erőteljesebben rá vannak utalva Magyarország és a nagyobb határon túli szervezetek szakmai támogatására, programjaik elsődlegesen a magyar nyelvű oktatás fenntartását célozzák. Ezzel szemben a tömbmagyarságra épülő szervezetek – mint Romániában az RMPSZ vagy Szlovákiában az SZMPSZ – nagyobb saját bázissal és erőforrással rendelkeznek, ami lehetővé teszi a szélesebb körű, stratégiai tevékenységek (módszertani központok, szakmapolitikai részvétel, hosszú távú partnerségek) megvalósítását.

Meghatározó szempont az is, hogy az adott ország az Európai Unió tagja-e. Az EU-tagállamokban a kisebbségi jogokat formális keretek támogatják, még ha alkalmazásuk sokszor hiányos is. Az EU-n kívüli térségekben – például Ukrajnában – a mozgástér szűkebb: a KMPSZ működését elsősorban jogvédelmi és érdekképviselési feladatok határozzák meg.

A „Szülőföldön magyarul” program – amelyben több szervezet is lebonyolító partnerként részt vesz – példa arra, hogyan kapcsolódik össze a civil jelenlét és a közpolitikai eszközök alkalmazása, a lebonyolítás révén a szervezetek növelik láthatóságukat és legitimitásukat. Ugyanakkor az eredmények alapján a részvétel önmagában nem eredményez automatikusan erősebb szakmai vagy érdekképviselési teljesítményt. A különbségeket gyakran a belső tényezők – a humán erőforrás minősége, a vezetői stratégiák vagy a hálózati kapcsolatok ereje – magyarázzák. A program fenntarthatósága és elfogadottsága szempontjából ezért is kulcskérdés az átláthatóság, amely a források világos, következetes dokumentálásával erősíti a közösségi bizalmat és a szervezetek szakmai hitelességét.

Együttműködés és hálózatosodás szempontjából vizsgálva, a Chapman–Muijs-modell alapján minden szervezetnél azonosítható az asszociáció és kooperáció szintje, különösen a diákok szintjén (tanulmányi versenyek, kulturális rendezvények). A kollaboráció és kollegialitás inkább a nagyobb, az érdekképviselési területen is involválódott szervezetekre jellemző (RMPSZ, SZMPSZ, KMPSZ), ahol intézményesült, hosszú távú partnerségek alakultak ki. A kisebb szervezeteknél a civil működés főként a közösségépítés és a szimbolikus identitásfenntartás révén érvényesül, ám itt is látható az alulról szerveződő innovációs potenciál.

6. Fejlesztési irányok: láthatóság, hálózatosodás, szakmapolitikai beágyazódás

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a határon túli magyar pedagógus-szervezetek jelentős, de gyakran alulértékelt szerepet töltenek be a pedagógusok szakmai fejlődésében. Fejlesztési szempontból elsődleges cél lehet a szervezetek láthatóságának növelése: szükséges, hogy a szakpolitikai döntéshozók és a formális képzési rendszerek szereplői ezeket a civil aktorokat a pedagógusok tanulása és az oktatási innováció legitim szereplőiként ismerjék el. Érdemes ennek érdekében a szervezetek munkájának átláthatóságát növelni, valamint a tevékenységeket, jó gyakorlatokat szélesebb körben disszeminálni.

Fontos fejlesztési irány a hálózatosodás és tudásmegosztás további erősítése, mind a határon túli szervezetek között, mind az anyaországi és nemzetközi szakmai közösségekkel való kapcsolatokban. A fenntartható kollaborációk feltétele a közös célokon alapuló partnerség, amely túllép az alkalmi együttműködéseken, és hosszú távú, intézményesült kapcsolatok építésére törekszik, ahogyan maguk a szervezetek is.

Hangsúlyos terület a szakmapolitikai beágyazottság növelése: szükség van olyan támogató struktúrákra, amelyek lehetővé teszik a szervezetek aktív részvételét az oktatáspolitikai döntések előkészítésében, különösen a kisebbségi oktatást érintő kérdésekben. Ez különösen igaz a szórvány régiókban működő szervezetekre, melyek számára fontos példát jelenthet a nagyobb szervezetek oktatáspolitikai részvétele. Ennek előfeltétele a szervezeti kapacitások megerősítése, a vezetők és szakemberek célzott képzése.

Összességében a határon túli magyar civil pedagógus-szervezetek civil erőforrás-koncentrációként működnek, amelyek egyszerre támogatják a pedagógusok szakmai munkáját, képviselik a közösségi érdekeket és biztosítják a kisebbségi közösségek társadalmi-kulturális újratermelését. Civil szerepük nem kiegészítő, hanem meghatározó tényező az oktatási alrendszerekben: olyan funkciókat látnak el, amelyeket az állami intézmények önmagukban nem tudnak.

Források

- Azorín, C., és Hernández, A. (2024). Networking for teacher professional development: Evidence and opportunities. *Teaching and Teacher Education*, 137, 104407. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2023.104407>
- Bányai B. (2020b). Magyarország határon túli magyarokat érintő támogatáspolitikájának átalakulása 2010–2018 (2. Rész). *REGIO*, 28(2), 143. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v28i2.311>
- Bárdi, N. (2004). Tény és való: A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete ; problémakatalógus (1. kiadás). Kalligram.
- Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. (2024, March 4). *Külhoni támogatások 2024*. bgazrt.hu. <https://bgazrt.hu/tamogatasok/kulhoni-tamogatasok/kulhoni-tamogatasok-2024/>

- Chapman, C., és Fullan, M. (2007). Collaboration and partnership for equitable improvement: Towards a networked learning system? *School Leadership és Management*, 27(3), 207–211. <https://doi.org/10.1080/13632430701379354>
- Civil Society in Central and Eastern Europe: Monitoring 2019. (2019). ERSTE Foundation.
- Coppe, T. (2023). Teacher networks: From a catalyst for enactment of professional development to a source of professional development. *Teachers and Teaching*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/13540602.2023.2263734>
- Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309. <https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399>
- Euractiv. (2025). Slovak NGOs face new rules as chaotic bill clears parliament. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/politics/news/slovak-ngos-face-new-rules-as-chaotic-bill-clears-parliament/>
- European Education and Culture Executive Agency. Eurydice. (2023). *Structural indicators for monitoring education and training systems in Europe 2023: The teaching profession*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2797/849109>
- Gyurgyík, L., és Kiss, T. (2010). *Párhuzamok és különbségek: A második Világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. ISBN 978-963-87999-7-5
- Kopp, E. (2020). A pedagógusok folyamatos szakmai fejlődése és tanulása az oktatási rendszer szintjén. *Neveléstudomány*, 2020/1, 62–82. <https://doi.org/10.21549/NTNY.28.2020.1.4>
- Kopp, E., és Kálmán, O. (2023). Teacher Education in Hungary: Between Autonomy and Control. In M. Kowalczyk-Walędziak, R. A. Valeeva, M. Sablić, és I. Menter (Eds.), *The Palgrave Handbook of Teacher Education in Central and Eastern Europe* (pp. 53–81). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09515-3_3
- Kowalczyk-Walędziak, M., Valeeva, R. A., Sablić, M., és Menter, I. (Eds.). (2023). *The Palgrave Handbook of Teacher Education in Central and Eastern Europe*. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-09515-3>
- Kozma, T. (2006). *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum. ISBN 9639609323
- Mandel, K. M., és Morvai, T. (2022). Határon túli magyar oktatási támogatások 2010 és 2022 között. *Educatio*, 31(4), 672–679. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.4.12>
- Marác, L. (2015). The Politics of Language Policies: Hungarian Linguistic Minorities in Central Europe. *Politeja*, 31/2, 45–66. http://dx.doi.org/10.12797/Politeja.12.2015.31_2.04
- Marác, L. (2016). Empowering hungarian ethno-linguistic minorities in Central- and Eastern Europe. *Belvedere Meridionale*, 28(2), 21–37. <https://doi.org/10.14232/belv.2016.2.2>
- maszol.ro. (2024, August 30). Szülőföldön magyarul: Jövő héten kezdik a támogatás folyósítását. <https://maszol.ro/>. <https://maszol.ro/belfold/Szulofoldon-magyarul-jovo-heten-kezdik-a-tamogat-as-folyosit-asat>
- Moolenaar, N. M., Daly, A. J., és Slegers, P. J. C. (2012). Exploring patterns of interpersonal relationships among teachers. *Teaching and Teacher Education*, 28(2), 251–262. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.10.001>

- Moolenaar, N. M., Slegers, P. J. C., és Daly, A. J. (2012). Teaming up: Linking collaboration networks, collective efficacy, and student achievement. *Teaching and Teacher Education*, 28(2), 251–262. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.10.001>
- Muijs, D., és Rymantseva, N. (2014). Coopetition in education: Collaborating in a competitive environment. *Journal of Educational Change*, 15(1), 1–18. <https://doi.org/10.1007/s10833-013-9223-8>
- Muijs, D., Kyriakides, L., van der Werf, G., Creemers, B., Timperley, H., és Earl, L. (2014). State of the art – teacher effectiveness and professional learning. *School Effectiveness and School Improvement*, 25(2), 231–256. <https://doi.org/10.1080/09243453.2014.885451>
- Muijs, D., West, M., és Ainscow, M. (2010). Why network? Theoretical perspectives on networking. *School Effectiveness and School Improvement*, 21(1), 5–26. <https://doi.org/10.1080/09243450903569692>
- Németh, A. (2005). A modern magyar iskolarendszer kialakulása a nemzetközi intézmény-fejlesztési és recepciók folyamatok tükrében. *Iskolakultúra*, 15(9), 50–70. ISSN 1215-5233
- OECD (Ed.). (2020). *Teachers and school leaders as valued professionals*. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/talis-2018-results-volume-ii_19cf08df-en.html
- OECD. (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators*. OECD. <https://doi.org/10.1787/e13bef63-en>
- Papp Z., A. (2012). Kisebbségi magyarok oktatási részvételének értelmezési lehetőségei. *Educatio*, 1, 3–23. ISSN: 1216–3384
- Pusztai G., és Márkus Z. (Eds.). (2017). *Szülőföldön magyarul: Iskolák és diákok a határon túl*. Debreceni Egyetemi Kiadó. DOI 10.5484/markus_szulofoldon_magyarul
- Salamon, L. M., Haddock, M. A., és Toepler, S. (2023). Conceptualizing, Measuring, and Theorizing the Third Sector: Embedding Statistical and Methodological Developments Awaiting Broader Scholarly Take-up. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 34(1), 115–125. <https://doi.org/10.1007/s11266-022-00468-5>
- Salamon, L. M., Sokolowski, S. W., és Haddock, M. A. (2017). *Explaining civil society development: A social origins approach*. John Hopkins University Press.
- Szarka László. (1999). A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbség-kutatás*, 8(2), 168–175. <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00002/3.htm>
- Tátrai, P., Ferenc, V., Rákóczi, K., és Márton, J. (2022). *Közoktatási kör(tér)kép: A tanulói létszámok változása a Kárpát-medence külhoni magyar közösségeiben a 2010-es években*. Gondolat. <https://www.mtafk.hu/oktatasi-atlasz/index.html#kotetrol>
- Unesco. (2017). *Education non-profit organizations* (Background Report No. ED/GEMR/MRT/2017/P1/4; Global Education Monitoring Report, Accountability in Education: Meeting Our Commitments).
- Verejná správa SR. (2025, június 1). *Novela zákona o neziskových organizáciách*. vssr.sk. <https://www.vssr.sk/clanok-z-titulky/novela-zakona-o-neziskovych-organizaciach-poskytujucich-vseobecne-prosperne-sluzby-2.htm>
- Verger, A. (2021). Teachers and the Teaching Profession in Global Education Policy Theory: A Commentary. *Comparative Education Review*, 65(4), 790–806. <https://doi.org/10.1086/716451>

Mellékletek

1. melléklet: A vizsgálatban szereplő szervezetek adatai

Szervezet neve	Székhely	Alapítás éve	Tagok száma	Hatókör
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)/	Szerbia	1995	1 600	regionális
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF)	Horvátország	2001	77	országos
Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ)	Ukrajna	1991	2 667	országos
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	Szlovénia	2007	150	országos
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Románia	1991	5 773	országos
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ)	Szlovákia	1990	3 600	országos
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	Szerbia	1993	n.a.	regionális

2. melléklet: A vizsgálati minta

Szervezet neve	Vizsgált dokumentumok	Interjúk száma	Kérdőív/ válaszolók száma
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)	Céljaink http://www.tanar.org.rs/celjaink/	ÉMPE -1	99
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF)	Rólunk Rólunk www.hmpf.hr	HMPE- 1	12
Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ)	Rólunk https://kmpsz.uz.ua/rolunk2.html	KMPSZ-1	144
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	Előadás - Országos Közoktatási és Szakképzési Szakértői Konferencia https://kiadvany.suliszerviz.com/kiadvanyok/8-kiadvany-2017/231-2017-kosa-peter-muravideki-pedagogusok-egyesuelete	MPE-1	21
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Alapszabály https://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/fomenu/alapszabalyzat.pdf Program https://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/fomenu/rmpsz-program-2016_2020.pdf	RMPSZ-2	815
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ)	Alapszabály https://szmpsz.sk/wp-content/uploads/2019/01/szmpsz_alapszabaly_2018_okt_27.pdf Program https://szmpsz.sk/wp-content/uploads/2019/01/PROGRAM_2018_2022.pdf	SZMPSZ - 2	679
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	Rólunk https://www.vmpe.org.rs/rolunk/	VMPE-1	260
Összesen	11	9	2 031

3. melléklet: A szervezetek céljai a dokumentumok és interjúk alapján¹

Szervezet neve	Célok
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)	<i>Magyarul oktató pedagógusok szakmai közösségének szervezése, magyar oktatás színvonalának emelése, modern oktatási elmélet gyakorlatba való átültetése</i>
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMPF)	Magyar nyelvű oktatásban lévő nehézségek oldása, intézményi hálózat fejlesztése, továbbképzések támogatása
Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség (KMPSZ)	Magyar tannyelvű iskolák minőségi fejlesztése, oktatáspolitikai és jogi kérdésekben való feladatvállalás Pedagógusok érdekképviselése Tanszerek biztosítása
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	A kétnyelvű iskolákban a magyar oktatás támogatása, akkreditált továbbképzések szervezése Muravidéki szórvány támogatása Pedagógusok szakmai fejlődése
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Magyar nyelvű oktatás/nevelés támogatása, közoktatási rendszer reformjainak kezdeményezése, belső információs rendszer létrehozása, az európai integráció támogatása Pedagógusok szakmai fejlődése
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ)	Magyar nemzeti kultúra és identitás erősítése, szórványprogram működtetése, intézményi hálózat erősítése, pedagógusok szakmai fejlődésének támogatása, közoktatás aktuális kérdéseinek véleményezése, oktatáspolitikai célok, törekvések megfogalmazása
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	A magyar közösség kultúrájának erősítése, pedagógusok szakmai fejlődésének támogatása, anyanyelv ápolása, szakmai publikációk megjelentetése, szórványprogram működtetése

¹ A táblázatban *dőlt betűvel* a csak a dokumentumokban, normál betűvel a csak az interjúkban, **vastag betűvel** a mindkettőben megjelenő említéseket jelöljük.

4. melléklet: A szervezetek tevékenységei

Tevékenységek				
Szervezet neve	Diákok	Pedagógusok	Intézmények	Oktatáspolitikai
Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete (ÉMPE)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása, beiskolázási program szóróanyagprogram Tanulmányi versenyek Tehetséggondozás	Közösségszervezés, szervezetfejlesztés Továbbképzés, módszertani Szakmai közösségek alakítása Szakmai fejlesztés, korszerű pedagógiai elvek honosítása Magyarországi tanulmányutak Nyári Akadémia szervezése		
Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (HMIPF)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Diáklétszám növelése /gondozása Tanszerek biztosítása/beiskolázási program tehetséggondozás	Pedagógusok továbbképzése Szakmai konferenciák Szakmai közösségek kialakítása Kárpát-medencei együttműködés	intézményi hálózat fejlesztése	Együttműködés az Oktatási Hivatallal, szakpolitikai támogatás
Kárpátaljai Magyar Pedagógusok Egyesülete (KMPSZ)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Tantárgyi versenyek Beiskolázási program Szóróanyagprogram Gyermeknap kiadása	Továbbképzés, módszertani fejlesztés Kapcsolattartás testvérszervezetekkel Szakmai közösségek alakítása Nyári Akadémia szervezése Hálózatszervezés	szakmai, gazdasági és infrastrukturális fejlesztés jogi segítségnyújtás	Érdekvésviselet oktatáspolitikai és jogi problémák kezelése, oldásában szakpolitikai érvek megfogalmazása
Muravidéki Pedagógusok Egyesülete (MPE)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Anyanyelv ápolása Szakképzés támogatása Szóróanyagban tanulók oktatásának támogatása Tanszerek biztosítása	Pedagógusok szakmai napjának szervezése Akkreditált képzések Közösségépítés, kirándulások Anyanyelv- szaknyelv ápolása, tanítása	Intézményfejlesztés Nemzeti öntudat erősítése Kapcsolattartás igazgatókkal	Érdekvédelem

Tevékenységek				
Szervezet neve	Diákok	Pedagógusok	Intézmények	Oktatáspolitikai
Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége (RMPSZ)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Tanulmányi versenyek Tankönyvek írása Nemzeti öntudat fejlesztése Kollégiumi rendszer	Továbbképzés, módszertanfejlesztés Több napos rendezvények: Bolyai Akadémia Szakmai napok, programok, fejlesztés, szakmai közösség kialakítása Szakmai folyóirat kiadása Szakmai közösségek alakítása Korszerű oktatási szemlélet terjesztése Fiatal pedagógusok beilleszkedésének támogatása Magyarországi tanulmányutak Módszertani központok működtetése Kitüntetések, díjak Együttműködés az egyetemmel Szervezeti működés építése, digitalizálás	Hálózatszervezés Vezetőképzés Kapcsolattartás igazgatókkal Jogi segítségnyújtás érdekvédelem	Tantervfejlesztés romániai közoktatási rendszer reformjainak támogatása, reformok kezdeményezése nemzetközi megjelenés saját adatbázis kiépítése együttműködés az államigazgatással szakpolitikai érvrendszer kialakítása
Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMP SZ)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Tanulmányi versenyek Tehetséggondozás (Híánypótló) tanszerek alkotása, pl. munkafüzetek	Közösségszervezés Továbbképzés, módszertani fejlesztés Több napos rendezvények: Rozsnyó, ünnepélyes tanérvnyító, nyári egyetem Szakmai napok, konferenciák Magyarországi tanulmányutak Szaknaim közösségek alakítása Együttműködés az egyetemmel	Kapcsolattartás igazgatókkal érdekvédelem Jogi segítségnyújtás	Állami és civil szervezetekkel való együttműködés Érdekvédelem Oktatáskutatói tevékenység Együttműködés az oktatási minisztériummal
Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete (VMPE)	Magyar nyelven történő oktatás támogatása Diákéltszám támogatása Beiskolázási program Tanulmányi versenyek Tehetséggondozó rendezvények Szórványban tanulók oktatásának támogatása, hétvégi foglalkozások	Továbbképzés, módszertani fejlesztés Szakmai napok Magyarországi tanulmányutak Szakmai közösségek alakítása Szakmai párbeszéd alakítása Nyári Akadémia	Igazgatókkal való kapcsolattartás Érdekvédelem Jogi segítségnyújtás	